

# להאמין עד

מאת  
שלמה  
שנא

**מרדכי אבי-שואל, זקן המשוררים הישראלים,  
איש דתי לשעבר שיצא למלחמות  
ברית-המועצות והקומוניזם, מורה אהוב  
על תלמידיו, איש מחייך תמיד,  
אבל עקשן באמונתו גם אחרי שרוב חבריו  
התאכזבו מ"עולם המהפכה". בימים אלה  
יצא לאור קובץ שיריו "משירי קוצר רוח".**



מרדכי אבי-שואל

והתלחשו זה עם זה. אבי-שואל ביקר בבית חברו, חזר בחשמלית ושוב פגש בה את האב הזפת. האב רמז בחיך על הסמל שבכובעו ואמר לו: "אל תמהר כל-כך אתה תגיע לירושלים". כך נקשרה שיתת בין השלושה, הדידיות עם הנערה התפתחה לאהבה ולנשואין.

המהפכה של בלה קון נכשלה, ואבי-שואל ברח מבדפשט, בגלל אותו נאום אחד-במאי בבית הספר, ועבר לעיר סגט ומשם לטרייסט. מטרייסט נטעה המשפחה עם הבן בן החדשים — לארץ ישראל בשנת 1921.

זה היה בחנוכה, והמשפחה הדתית הציונית הנרגשת השתקעה בירושלים ורעשו בה כמה שנים. אבי-שואל היה אחד התלמידים הראשונים במכון ללימודי היהדות באוניברסיטת שקמה זה עתה, לימד בבית ספר ופירסם שירים ורשימות ב"דבר". יחד עם נשיא האוניברסיטה יהודה ליב מגנס, פרופ' הוגו ברגמן, ר' בנימין, הנס כהן והרב ישעיהו שפירא מזה נגד גיוס יהודים למשטרה הבריטית, לשירות בעבר הירדן, שנראה להם כתעמולה מיליטריסטית, נגד גרוש אר"י סים ערביים מאדמות שעברו לידי יהודים, נגד המאבק למען עבודה עברית בסרדס, וקרא לבעלי מפעלים יהודים להעי סיק פרעלים ערבים. הוא לא השתתף ב"משמרת" המפורסמת של הסופרים ש' עמדו בשערי פרדסים בשרון ותבעו עבודה עברית. בימים ההם חוות חוות מיוחדות במינה: הוא רצה לכתוב על קבצנים בירושלים, התחפש לקבצן, וישב כשורת הקבצנים הארכת בדרך לכותל המערבי. הקבצנים הוותיקים לא ראו בעין יפה את החדש וגירשו אותו.

\*

כשפרצו מאורעות תרפ"ט, שהתחמשפחתו של אבי-שואל בעמק הארזים, ליד ליפתא; לא רחוק ממוצא, שבה רצתו הערבים באכזריות משפחה שלמה, אב

ארבעה ילדי התימנים בכיתה, כדי שיתגאו בעדתם ובהלקה בבניין הארץ. אבי-שואל הגיע לקומוניזם מאהבת אדם, ממוסר אדם וממוסר היהדות, אומר רצהבי. חניך הבית הציוני-הדתי היה למשורר-לוחם קיצוני, איש המחנה הקומוניסטי וראש כמה ארגונים שלו, מתוך תחושת מוסרית. בגלל התחושה הזאת האמין כי מדינה ובמפלגה שבעיני רבים הן רחוקות מהמוסר ואפילו מנוגדות לו. כארבעים שנה — משנות ה-20 עד אמצע שנות ה-50 — תמכו אנשים טובים ונפלאים בכל ליבם ומאודם במפלגות הקומוניסטיות, ב"ארגוני החזית שלהן ובברית-המועצות. רובם התאכזבו. אבי-שואל — כך נדמה לי — הוא אחד המעטים שעדיין מאמינים בהם.

בתמצית: מה שהוביל את אבי-שואל לתמיכה ללא עירעור בכל מעשה והכרזת של המפלגות הקומוניסטיות וברית המועצות לא היה מדע המרקסיזם אלא ילד אחד רעב.

אבי-שואל והקרובים אליו סברו כי ברית המועצות, והמפלגות הקומוניסטיות המקבילות את השראתן ממנה, הן האפשרות היחידה לשינוי פני החברה וגורל האדם. לכן תמכו בהם, גם אם אולי ברבי-דים העמוקים והנסתרים של נפשם היבהב הספק. אנשירות, משוררים, סופרים ואמנים היו הטורבדורים של ברית-המועצות. אבי-שואל היה כפאבלו גרוזה הדרום-אמריקאי, כנאזים חכמת התורכי, כאראגון הצרפתי.

\*

ראשית דרכו לא רמזה על המשכה. אבי-שואל נולד בשנת 1898 בהונגריה, בעיירה קטנה, למשפחה דתית. הונגריה גידלה את הקיצוניים משני הקצוות — הדתיים האדוקים ופרקי העול האפיי-קורסים ביותר. סבו שהיה גם מחנכה היה רב. והוריו היו, כדבריו, יראי שמים. הוא למד בחדר ובישיבה. הוריו דיברו גרמנית. יהודי הונגריה, גם הדתיים, לא דיברו יידיש. המשפחה עברה לבדפשט. מרדכי למד בבית-ספר אורתודוקסי, ואחר-כך בסמינר דתי למורים. בגיל צעיר נתפס לציונות וארגן קבוצת נערים ציונים, שהיו יוצאים לתחנות-הרכבת ועוררים ל-פליטים היהודים שברחו מחזית המלחמה בגליציה, אחר-כך גויס לצבא והיה בחזית איטליה. אחרי המלחמה חזר לבדפשט, והיה מאזרחי המהפכה הקומוניסטית של בלה קון. הוא לימד בבית ספר עברי, באחד במאי כונסו הילדים ואבי-שואל הסביר להם את פירושו של חג הפועלים. בימים ההם כתב שירים בהונגריה, הרי ציא ספר "שירים ציוניים", ופגש את הנערה לאה, אשר אהה אשתו 58 שנים. הוא עדיין היה אז בגדל צבא, ולכובעו הצמיד מגן-דוד. יום אחד נסע בחשמלית, לידו עמדה נערה צעירה. אביה ישב על ספסל. השניים הסתכלו בכובעו

כות עד היום, משמע שאין היא צודקת. אבי-שואל מספר כי במאבקו למען האסירים השובתיס-רעב עזר לו הרבה הרצל ברגה, מעורכי "דבר", שפרסם בע"פ תון כתבות על מעשי העוול. מה קרה לשני אחיו?

אחד גורש מהארץ ואחד ברח ממנה, בגלל רדיפות המשטרה האנגלית. בימי מלחמת העולם היו שניהם בהונגריה, והשתתפו בפעולות להצלת יהודים.

\*

בימים אלה יצא לאור, בהוצאת "פרוזה", קובץ משירי אבי-שואל שנת-חברו ביותר מ-50 שנה, "משירי קוצר רוח". יש בהם שירים מכל תקופה ומכל סוג. אבי-שואל כתב שירים ליריים, שירי מאבק נגד שליטים ומדכאים, שירי לעג, שירי זעם ושירים שהם הד למתרחש ב"ארץ ובעולם.

כיום הוא בן 84. פניו מפיקים הרבת טוב, עיניו מחייכות, שפם קטן תלוי תחת אפו ורעמת שיער "משוררית" לבנה מעט-רת את ראשו ומשתפלת ממנו לאחור. נראה שהמלחמה נגד העוול, הנמשכת שנים רבות, עושה את פני האדם: בעיניו השופעות טוב, דומה אבי-שואל לאייני שטיין ולד"ר שווייצר; הוא שייך לגזע הבין-לאומי של הנלהמים בקנאות נגד כל מה שנראה בעיניהם כעוול וכאי-צדק. במראה האנשים הללו יש משהו משותף, כך נראה דון-קישוט לעת זיקנתו. שלא כדון-קישוט, יכולים רבים מהם להראות כמה הישגים.

אבי-שואל גם נראה כמורה הקלאסי שפרש אחרי שנות הוראה רבות, אהוב התלמידים המספרים עליו זכרונות יפים עד עתה, כאשר כבר הגיעו גם הם לשערי הזקנה.

\*

פרופ' סעדיה עמיאל חוקר האטום שמת לפני כמה שנים במחלת הסרטן, כתב ספר אוטוביוגרפי לפני מותו, וציין בו ששני אנשים עיצבו את אופיו בילדותו: אביו והמורה מבית הספר, "בילו", מרדכי אבי-שואל.

יהודה רצהבי, פרופ' לספרות ימי-הביניים באוניברסיטת בריאלין, למד בילדותו בבית-הספר "תחכמוני". זה היה בשנות ה-30 הראשונות. רצהבי אומר כי אבי-שואל היה מחנך בעל לב ובעל שאר-רוח שלא היו כמותם המורים האחרים הי שמרנים, קפדנים ושמרני על מרחק מהיל-דים. אבי-שואל התיידד עם התלמידים, לא התנשא עליהם, ניסה להבינם. בטילים היה מחלק את לחמו עם הילדים העניים שלא היו מבזבזים אוכל. אבי-שואל לימד את שירי דוד שמעונבוכי, שתיארו את חיי התימנים במושבה רחובות. רצהבי אומר שהיתה זאת ג'סטטה לכבוד שלושה-

מרדכי אבי-שואל אומר: לא כתבתי על דגלי שאני אנטי-ציוני, כתבתי כי בכל מקום שיש שם עוול אלחם בו. ועוד הוא אומר: כשיצאתי למלחמות, לפני יותר מ-50 שנה, לא שאלתי אם זאת ציונות או לא. בעיניי למצפוני ור-הלכתי, צעד אחרי צעד, עד שהגעתי למקום שאני עומד בו.

כך הגיע אבי-שואל, מוקני המחנכים והמשוררים בארץ-ישראל לאמונה קנאית בקומוניזם ובברית-המועצות. את המסע הזה התחיל בצעד אחד, כמו שאמר מאו ("גם מסע של אלף קילומטרים מתחיל בצעד אחד") והצעד היה התגייסות למל-חמה נגד מה שנראה לו כעוול שאסור לעבור עליו בשתיקה.

זה היה באמצע שנות ה-30.

אין זו אמת שה"סוון" — מסירת יהודים למשטרה הבריטית — החל בהלשנות התנבה על חברי האצ"ל, או בהלשנות ה"אצ"ל על חברי לח"י. שני מחנות אלו גם יחד — אנשי ארץ-ישראל העובדת והרוויזיוניסטים — מסרו עוד לפני כן קומוניסטים יהודים לידי המשטרה הבריטית, והאנגלים היו חוקרים אותם, לעיתים בעיניים, ומגרשים אותם מן הארץ ל-ארצות מוצאם באירופה, אמנם, אין לשכוח שהקומוניסטים של אז, החברים במפלגה הקומוניסטית (פ.ק.פ.), לחמו נגד המחנה הציוני בקיצוניות ולעיתים נתנו יד לפעולות ערביות נגד הישוב היהודי, אף-על-פי-כן תגובה זו, הלשנה שהביאה עי-נויים וגירוש מהארץ, נראית עתה אכזרית. כך היא נראתה למרדכי אבי-שואל, שהיה או מורה בבית-ספר דתי. אחד הנאסרים בגלל חשד בקומוניזם היה אחיו האסירים הקומוניסטים הכריזו על שביבת רעב, בגלל היחס אליהם. אחיו השני, קומוניסט שלא נאסר, אמר לו: אתה הומניסט, מדוע אתה שותק כשמענים אנשים ומגרשים אותם מהארץ?

אמר לו אבי-שואל: ומה אעשה? אמר האת: אשלח אליך מישהו, הוא יאמר לך מה לעשות.

כך נפגש אבי-שואל עם שליח המפלגה הקומוניסטית, והקים את הליגה למען זכויות האדם שהשתתפו בה שוחרי-טוב, בשיא האוניברסיטה העברית ד"ר מגנס, הסופר ר' בנימין ואחרים. הליגה מחתה נגד היחס לאסירים ונגד גירושם מהארץ, אחר-כך הרהיבה את פעולותיה ולחמה נגד גרוש ארסים ערבים מהארמות שעברו לידי יהודים, נגד הריסת חלק מהעיר העתיקה של יפו בימי המאורעות ונגד עוד פעולות שנראו להם פוגעות בזכויות האדם. כדי שהתמונה תהיה שלמה אומר כי בעיני רוב היישוב העברי היו פעולות אלה הכרחיות במאבק למען העצ-מאות היהודית בארץ-ישראל וריכוז העם היהודי בה. תבריו של אבי-שואל, לרבות אנשי "ברית שלום", סברו שיש לנהל מאבק זה בלי לפגוע בערבים; אבי-שואל היה קיצוני יותר מהם. כיום הוא אומר, שאם הציונות גרמה עולות כאלה, הנמש-

# הסופר

צות, המפלגות הקומוניסטיות, ארגוני החוץ, כבר לא היו מעיינות הישרעה היחידים, והאינטלקטואלים מחפשי הגאון להיסטוריה כבר מחפשים אותה בתנועות בארגונים ובליגות שאין להם קשר עם ברית המועצות, עם המפלגות הקומוניסטיות ועם ארגוני החוץ.

רבים התפכחו, מעטים ממשיכים להאמין בעקשנות שאף-על-פי-כן ולמרות הכול שם הישועה, בברית-המועצות ובשלוחותיה.

מרדכי אבי-שאל, כך נראה לי, הוא אחד מהם עד היום.

הוא הרבה לבקש מהמפקחים שיעבירוהו לבית ספר כללי, אבל הם סירבו. בבית הספר סיג אבי-שאל את עצמו ולא היה מטיף לדעותיו אלא חיפש את נפשו וליבו של הילד, מנהל בית ספר, "בילו", איש החינוך מישורי, היה אחד מהמגינים עליו. אבל על קירות בית הספר צוירו כתובות שהכריזו כי הוא, "חבר של המוס" תי. גם על קירות הסמינר לגנונות של "המורח" שבו לימד, הופיעו כתובות שתיארוהו כ"משחית את בנות ישראל". המנהל מישורי מחק את הכתובות. מסקן אחד שלח מברק: "מר אבי-שאל יתר ייצב אצלי במשרד". אבי-שאל ענה לו במברק: "אינני יכול. יש לי שעור בבית הספר". מפקח אחר בורם הדתי, ד"ר הולצברג-עציון, כתב לו: "אני מצ" טער על מה שכתבו. אתה נשאר". בורם החינוך הדתי היו אז אנשים בעלי שאר-רוח.

**איש אמונה, הומניסט, אדם שבוכה** לשמע מעשה-עוול, הנלחם נגד כל אי-צדק, הוא כבר לא שומר מצוות, אבל נראה לי שנשאר דתי בכל לבבו, בכל גפשו ובכל מאדו. בכל הכוח שנוטר בו בגיל 84, כמו יוצאי הונגריה אחרים, נטורי-קרתא; הדת שלו היא עולם המה-פכה, ברית-המועצות, הקומוניזם שינצח ויתקן את העולם, ואז — כמו בהלומות נעוריו — לא יבכה ילד מרעב, ולא יקופחו זכויות של אדם, אחווה ושלווה, רעות ואהבה ישרו בעולם. כמו בילדותו ב"חדר" בנעוריו בישיבה, כחסיד גלהב של הרבי מספינקא, הוא מאמין בגאולה ובמשיח.

יש בו צניעות אמיתית ועקשנות נור-ראה. אל יטעוכם החיוך הטוב והפייסנות, הוא עקשן באמונתו, ולעולם לא ישנה אותה. בעולם העויין שגינה אותו ואת חבריו ורדף אותם יותר מ-50 שנה למד האיש להתגונן ולשרוד.

בצניעותו אין הוא מוכיר את שיריו ואינו מוכיר את ספריו. מוכירים לו אותם הוא מסיט את השיחה לנושאים אחרים. מדי פעם אני שומע מאחרים על ספרים שלו, חרומים, מאמרים, שיריו, כתיבה אינה דקלרטיבית.

במבחר שיצא לאור בימים אלה — אוצר שירים מאז שנות ה-30 — יש שירים ליריים ויש שירים-לוחמים בסגנון ה-משוררים הלוחמים מחוץ לברית-המועצות. צות, השירה היא גניק, ועל המשורר להתגייס. המאבק נגד העוול ולמען שוויון הזכויות וחירות האדם קודם לכול. אבל הפיוט קיים בכל שיר. האם הפסיד מפני שלא הקדיש את שירתו לאמונת בלבד, אמונת לשם אמונת וכי? אבי-שאל ב" וודאי יגיד שהמאבק למען הילד הרעב ונגד העוול קודם לכול שיר.

בימי מלחמת השחרור לימד במוסד הי-ילדים בבן-שמן, זמן קצר גיהל את המוסד. אחר-כך חלה בריאותו ונסע ל-שתיין להתרפא. הוא לא חזר להוראה. לאחר 30 שנה פרש, ללא פנסיה. היו מעינים בירוקרטיים.

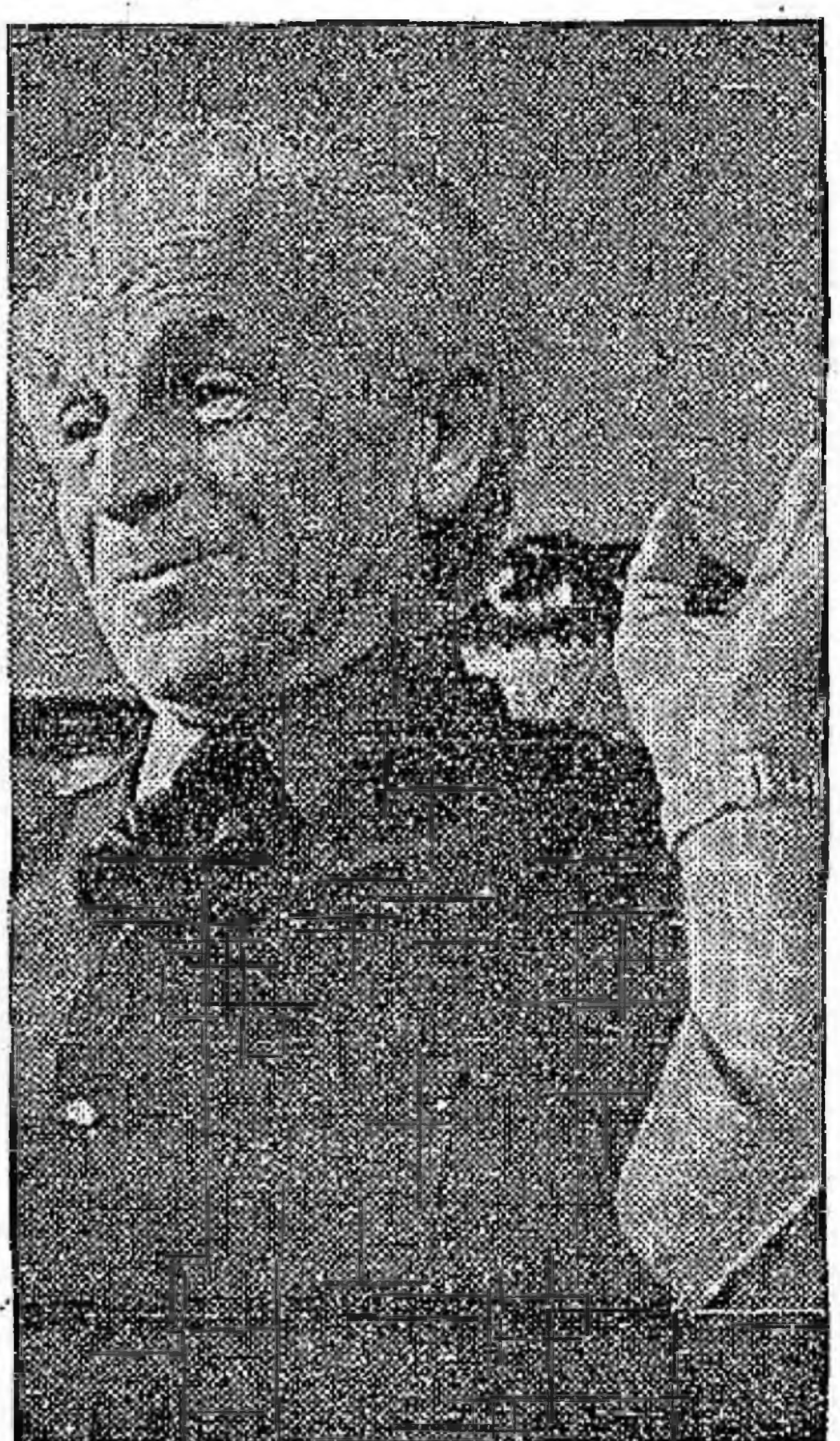
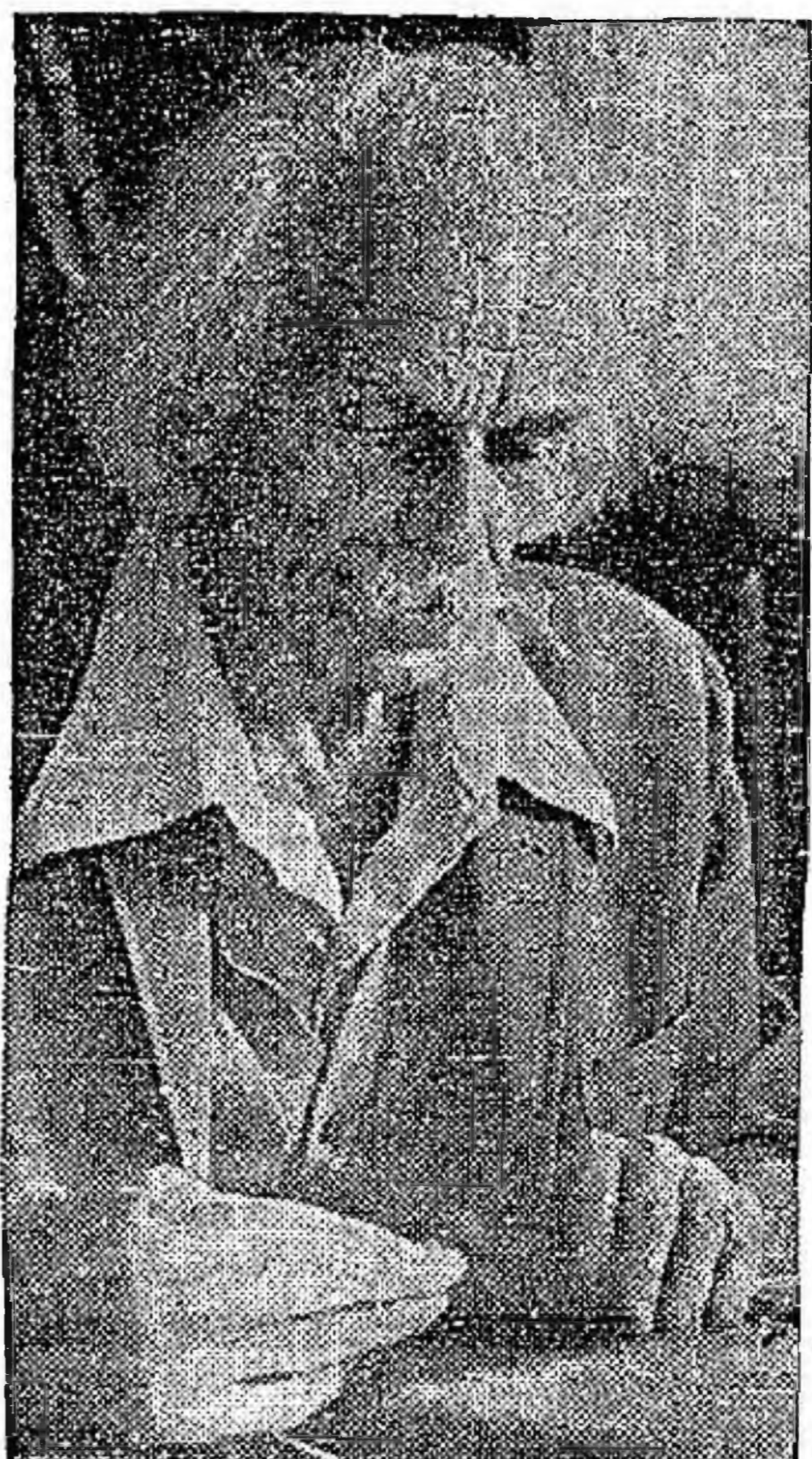
היה זה בשנותיה הראשונות של המדינה. לפני כן העלה "קרבן" לאמונתו: בשנת 1947, בימי ההתלהבות הגדולה ל-קומוניזם, סלל נער מתנדב מכל העולם מסילת ברזל ביוגוסלביה. בתו ברוריה ובעלה הצטרפו לסוללי המסילה אל ה-עתיד המאושר. מיוגוסלאוויה הגיעו לי-הונגריה, נפגשו עם אחיו של אבי-שאל, ושברת לשם, עשר שנים לפני כן, בגלל רדיפות האנגלים, והוא אמר להם: מדוע לא תצטרפו אל בוני העולם החדש?

הבת נשארה בהונגריה, לבנות את הסר ציאלים, שם נולדו להם ילדים. שם הם חיים עד היום. אבי-שאל מבקר אצלם לעיתים, והבת מבקרת לעיתים בישראל. האם היא גאה בבת שגידל. קומוניסטית אמיתית? בתו השגיה ומשפחתה חיים בי-ישראל, ובנו, שהיה חבר קיבוץ, מת לפני כמה שנים.

שירתו שונה מזאת של אלכסנדר פן המייקובסקאי. זאת שירה כמחירי-שית, אבל לעיתים היא חדה כתער, ולעיתים, בנושאים פוליטיים, היא נראית לי כסכין שיש בה פגימה. אבל לעיתים, לעיתים קרובות, היא פלג מים זכים. הקוראים לא יוכלו שלא להתרגש מ"החתונה", תיאור טקס נשואין בעיר העתיקה בירושלים של שני עיוורים (החתן היטה פיו וסיפר לכלה, וסיפר אשר לה רק סיפר / הכלה שחקה, והשחק לא ידע את יופיו של השחקן העיוור). או מהשיר על מותו של חבר ר' בנימין (מי שמתו מוטל לפניו / ימתין לשמוע איוושת כנף / יש הולך כאילו אך בא / ופתאום יגלה הנחבא / הנה זה שהלך וגבו שחוח / לא ביקש כלל לנוח / רק לרגע עלה על משכבו / לישר את גבו). יש בקובץ שירים שנכתבו בשנות ה-30 הראשונות, אחרי ביקור באירופה שלפני היטלר, אי-רופה של הקברטים, הגיו, ברכט, הדקדנט, עם סלידה מהבורגנים הכרסניים והמנצ'רים, עם אהירתה של ציורי גרוו, ובכל זאת יש בהם משהו, כמעט כפוי, מהעונג הדקדנסי, הרקנז והזוהר של קולות הסקסו-פונים ואורות בתי-הקפה. והנה שיר שודא מאמר פוליטי, על ארבעה צעירים ערבים שנהרגו בעזה בידי חיילי צה"ל: "ירי נפל ומאז אני חלל, את כוס הויסקי הריק הגנרלי. הגנרל הוא הקצין הישראלי, וכמו בשירים דומים על מנצלים, רוצחים ר' מדחכאים, שותה הרשע ויסקי בין רצח לרצח. רק הסיגר חסר בשיר הזה. יש "שירי תקיעת שופר", נסיון להתמרד עם השואה, ושירים על המתרחש בשטחים ה-כבושים, ו"קול אבוב", תערוכת של כתב-מאבק-פוליטי עם שירי-בינים ליריים יפים מאוד.

בשנות ה-50 הראשונות קמה מפ"ם, משה סנה הלהיב, והשמאל הציוני, שכוחו היה גדול או מפני שרוב מסקדי מלחמת השחרור ורבים מן הלוחמים השתייכו אליו, שיתף פעולה עם המפלגה הקומוניסטית במאבק למען השלום, החירות והתמיכה כמעט ללא ערעור בברית-המועצות. צות ("היא צודקת כלל, רק בענייני הציונות היא טועה, אבל היא עוד תחזור בה"). היו אלה שנות השגשוג של הליגה לידי-דות עם ברית-המועצות. הנועת השלום ותנועות פרו-קומוניסטיות אחרות. טובי הסופרים הצעירים, מפקדי הפלמ"ח הנער-צים, חברי קיבוצים ופועלים, אנשים מא-מינים ושחררי טוב היו חברים בארגוני השלום, האחווה והדומים להם, השתתפו באספות המוניות, התמו על כרוזים וביק-שו למסור את נפשם למען ברית-המועצות, צות, לא התפכחה. אני זוכר את משה סנה יד שולחן הנשיאות של אחת האסי-פות הללה, מביט אל הקהל — המנצחים במלחמת השחרור, סופרים, משוררים, אמנים, חברי קיבוצים, ואברהם שלונסקי, משה שמיר אלכסנדר פן — ומכריז ב" גאווה: הטובים איתנו!

הידיעות על רדיפות היהודים, על רצח הסופרים היהודים, משפטו של מרדכי אור-רן, חבר מפ"ם, בצ'כוסלובקיה, כ"ציוני סוכן האימפריאליזם האמריקאי", (זאת טעות, זאת טעות, הם עוד יעמדו על טעותם). ואפילו האשמת רופאים יהודים בקשר להרעיל את סטאלין לא המעיטו מהתלהבותם של רבים. היתה אשמות, היתה הרחקה בישראל כמו בכל העולם. לא לחשוב עמוק מדי. אולי גם מפני אי-הרצון של אנשים להחיות בפני עצמם שהם טעו לאורך כל הדרך, בעיני רבים היה זה כשלון של חיים. אבל סטאלין מת וחרש-צ'וב גילה לכל העולם את חטאיו ואת חטאי המשטר. אנשים נשמו לרוחה: כבר מותר לדבר, כבר מותר לומר, אמנם כן, היתה בברית-המועצות עיוות אנושי נורא, דורר שלם קרא לשקר אמת. הידיעה שהיתה-זאת טעות של רבים-מאוד אולי הקלה. מאז כבר לא היו הדברים כפי שהיו. ברית המועצות



— שלוש תקופות חיים

מחנות העבודה והדיקטטורה ועזו רבים מהם — מי יותר ומי פחות — אף-על-פי-כך תמכו במפלגות הקומוניסטיות ובי-ארגוני החסות שלה וצעקו הידד לשמש העמים, אבינו סטאלין שאינו מסוגל לטעות (כן, כן, זה היה סגנונם של חכמים ונכר-נים). תקופה זאת — שנות ה-30, ה-40 וחלק משנות ה-50 — היתה אחת הטראגיות בתולדות האנושות. אנשי רוח מהשורה הראשונה, שביקשו את הטוב, הצטרפו אל המדינה שרצחה המונים, שלא נתנה רשות להביע דעה שאיננה מקובלת על שליטיה, שנסוגה אל ימי הביניים. רק אחרי שליטיה ברית המועצות עצ-מם גילו ברבים מי היה סטאלין וכמה קרבנות הוקרבו לו נפקחו עיניהם פתאום; עדיין רבים אינם מבינים עד היום כיצד קרה הדבר, כיצד הצטרפו למחנה הקומ-ניסטי באמונה דחית ללא פיקפוק; כיצד הוא הכל ולא ראו מאומה?

אבל יש אנשי רוח שלא חזרו בהם עד היום, ואבי-שאל הוא אחד מהם. הם מעטים מאוד, ואין בהם צעירים, ואחיה ששמענת את קולות הרעמים, ראית את האסיפות הגדולות ואת תמונת סטאלין הענקית והאונת להכרזות המשיחיות, עו-מד ותמה: לאן נעלמו כל אלה?

ואם וילדים, ותושבים אחרים. אבי-שאל מיהר לעמק הארזים, תלק מהדרך עשה כרגל, והשתחף בשמירה. אנשי ההגנה לא הגיעו לעמק הארזים. לפנות ערב באו שני ערבים מליפתא והציעו ליהודים מת-סה בבתיהם. הצעתם נדחתה. מבוקר חזרו הערבים הציעו מחסה ליהודים, ושוב צענו בסיועו. באותו יום הרג אחד המגי-נים ערבי שרעה את צאנו ליד הישוב. בבוקר באו הערבים והציעו: אחד מאיתנו יישאר כאן, ככן ערובה ואתם בראו עמנו. מאחר שלא הגיעה תגבורת הלכו עם הערבים לליפתא, ושם קיבלו מזון ומקום לינה.

מימי הרצח ההם זוכר אבי-שאל את בני הכפר ליפתא, שהצילו את שכניהם היהודים.

מפקח מזרם, "המורח" הציע לו ללמד ב"תחכמוני" בחל-אביב. אבי-שאל עדיין היה דתי, מניח תפילין ומקיים מצוות (כמו איש "ברית-שלום" אחר, ר' בנימין) קיבל את ההצעה, והמשיך בפעילות ב"ברית-שלום". באמצע שנות ה-30 קשר קשרים עם המפלגה הקומוניסטית, בגלל הפגיעה באסירים הקומוניסטים, והקים את הליגה לזכויות האדם שהוא נשיאה עד היום. נראה שפגישתו עם הקומוניזם גרמה רב ופירוד בינו ובין חבריו מ"ברית שלום".



**אבי-שאל היה ראש הליגה לזכו-יות האדם**, היה מעסקני, "ליגה וי", שכל הזרמים בישוב העברי הקימו אותה — בשי-תף עם הקומוניסטים כדי לעזור לברית-המועצות בימי המלחמה, וגם המשיך בווראה, בבית הספר הדתי "בילו" התל-אביבי. עדיין קיים מצוות והגנה תפילין. "היה לי קשה להעמק". התפקדות היתה הדרגתית, הזמני שעד היום עדיין אין היא משלמת, ואישם בקצה ליגה, יש בו משהו מן היהודי הדתי. בורדאי הוא עדיין מקיים מצווה אחת. אשתו התפקדה יתר מהר ממנו, וגם הצטרפה למסלנת הקו-מוניסטית (אבי-שאל אינו חבר מסלנת).

**בימי המאבק של ספרד**, באמצע שנות ה-30, היתה ברית-המועצות המדינה היחידה שסייעה לספרד הדמוקרטית; אחר כך היתה ברית-המועצות (אחרי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, שרוב הקומוניסטים מצאו לו תירוצים) והלחמת העיקרית נגד הנאצים. אנשי-רוח רבים, דמוקרטים ו-ליברלים, ראו בה את הדרך היחידה לעז-לם תגון יותר, רעב פחות וצדק יותר בחלוקת העושר, וקיבלו את דעותיה והנהגות, באמצעות המפלגות הקומוניס-טיות. ואם כי הטיהורים של סטאלין,



# להאמין עד הסוף

מעריך את שפינוחה ומצטט ממנו הרבה), ספרות קומוניסטית ומסכתות, בתלמוד, תנ"ך ומשניות.

רציתי לפגוש בו גם כאדם שעדיין מאמין במהפכה הקומוניסטית ובעושי דבריה. חשבתי, אולי אלמד מפיו מה קרה לאנשים שענו אמן אחרי כל שגעונותיה ושגיגותיה של המהפכה הזאת, כיצד נזל-דה בליבותיהם השניות, היכולת להכריז בקול גזל על האמת הזרחת ממוסקוה, ולקבור עמוק בלב את ההיסוס, שמא לא כאלה הם פני הדברים. כיצד יכול אדם לחיות כתאומים.

מולי עמד האיש המאמין, כסבו שהאמין בכל נפשו ובכל מאודו באלוהי ישראל ובתוקיו, הוא מחייך בעיניו הטובות, משמיע הכרזות ששמעתי בשנות ה-50 בסיפוח ההגות עדיין מאמין, אף לרגע אחד לא ראיתי ניצנוץ ספק בעיניו. מיזה אבי-שאל? אדם שקובר את ספקו-תו בליבו או האיש המאמין עד תום, שאין פגימה באמונתו?

★

(המשך מעמוד 15)

מרדכי אבי-שאל הוא אחד המתרגמים הראשונים במעלה של ספרות העולם לעברית, בעל "פרס טשרניחובסקי", המתרגם של תומס מאן: "לוטה בחיי-מארי", "יוסף ואחיו", הר הקסמים", ו"דיי ההרפתקן פליקס קרול", ושל סופרים אחרים. הוא גם תירגם שירי משוררים הונגרים, ובאחדים מהתרגומים האלה הגיע להישגים יפים. בתיאטרון, "הבימה" הוצג מחזה שלו, "היהודי זיס". אבי-שאל תירגם את הרומן, "היהודי זיס" מאת ליי-און פויכטוונגר, והמחזה איננו של פויכטוונגר, אף שכך מופיע ברשומות, אלא של אבי-שאל.

★

פגשתי את מרדכי אבי-שאל בדיר-חו הקטנה בבית-האבות ב"אפעל". אשתו לאה, שאיתה עשה כ-60 שנה דרך חיים ודרך פוליטית, גפורה, הוא חי לבדו בין ארזנות הספרים המלאים ספרות יפה וספרות פוליטית, ספרי פילוסופיה (הוא

דבר, 11.02.1983,

יצחק באבל; האם צעקת כאשר גרצחו או  
 געלמו סופרים בברית-המועצות בגלל הירי  
 תם יהודים? האם צעקת כשנאשמו רו-  
 פאים יהודים בקשר להרעיל את שלישי  
 רוסיה? האם כתבת או שיר בעניין זה?  
 הוא ענה, כי לא האמין באשמתם,  
 והרגשתי כי הוא מתחמק מחשובה ברורה  
 (לאחר ימים אחדים טילפן אלי ואמר,  
 כי בעניין הרופאים היהודים אולי לא  
 ענה תשובה נכונה, וביקש ממני לרשום:  
 „האמנתי אז באשמת הרופאים, בכפיה,  
 באונס-עצמי. השחקתי את השאלות“). ו-  
 סיכום: כבר לימדנו מורנו הגדול שפינוזה,  
 נאף אני אומר: יכול להיות שטעיתי אבל  
 אני מתנגד לחרטה.

עמדתי מול האיש הצנום וקטן הקו-  
 מה, נשיא הליגה לזכויות האדם, נשיא  
 התנועה לידידות ישראל-ברית-המועצות,  
 לוחם ותיק נגד עוול, זקן המשוררים ה-  
 ישראלים; הוא חייך ובקצה עיניו מבט  
 בודק. אני יודע: לא פתרתי את החידה.  
 הוא חזר וסיפר כיצד קיבל מחסה ב-  
 1929 מערבים בליפתא, ואני חזרתי תו-  
 ברתי לו שבאותו חודש רצחו ערבים  
 מהכפר קולוגיא יהודים ממוצא. הוא טען  
 בליפתא, אני טענתי במוצא. לא הצלחנו  
 לדבר על מקום אחד.

הוא אמר לי: מיום שבאתי לארץ  
 ישראל נגמרה בשבילי הציננות והתחיל  
 המאבק נגד העוול. כששמעתי מה קרה  
 בלבנון קרע הבכי את ליבי. ולחשתי את  
 מלות השיר של מרדכי גבירטיג, בבעור  
 הדליקה בעיירת אירופה: אחים, האש  
 בוערת ואתם שותקים!

שאלתי אם אמנם השורה שכתב, על  
 חגנרל הפוקד לרצוח את הגער הערבי  
 בעזה, בין לגימת ויסקי ללגימת ויסקי,  
 שייכת לנוף חיינו, או אולי כתב אותה  
 כדי להקת חמסה למשוררים הקומוניס-  
 טים מדרום-אמריקה, ומתורכיה.

„הרחקתי את עדותי מפני שפחדתי“,  
 ענה לי. „רעדתי מפחד השלטונות, אני  
 פחדן. לפעמים אני לא ישן בלילה מפחד,  
 מה יעשו לי. אבל אין לי ברירה, אני  
 מוכרח לעשות מה שאני ערשה“.

שאלתי אותו אם הוא יכול לומר, יד על  
 הלב, שהוא מאמין בצדקתן של כל מער-  
 כות המלחמה שיצא אליהן.

„הראה לי מלחמה אחת שלי שלא היתה  
 צודקת“ ענה לי.

אמרתי לו, שאראה לו מלחמות שהיה  
 עליו להילחם, ושלא נלחם בהן.

שאל, „איזו?“

אמרתי: אני רואה בארונוך את ספרי